

KNJIŽEVNA FANTASTIKA

KONTRAST art anima
BEOGRAD / JUN / 2022.

SADRŽAJ

REČ UREDNIKA – 4

TEMAT

SVEMIR, BUDUĆNOST I ARTUR Č. KLARK: KNJIŽEVNA DELA KOJA SU PREDVIDELA PUTOVANJA U KOSMOS / HEFZIBA ANDERSON – 9

EKSCENTRIČNA I UTICAJNA PREDVIĐANJA ARTURA Č. KLARKA: NAJVEĆI POGOCI I PROMAŠAJI / MARTIN ANDERSON – 14
MOTIV UTOPIJE U ROMANU ARTURA KLARKA *KRAJ DETINJSTVA* / ZORAN ŽIVKOVIĆ – 24
„STRAŽAR” ARTURA KLARKA / MIOBRAG MILOVANOVIĆ – 33

PRIČA

ŠTO JE IZGUBLJENO / MIRJANA NOVAKOVIĆ – 45

IGRA VEŠANJA / HELEN MARŠAL – 56

SVJETLOST I SMRT / ADRIJAN SARAJLIJA – 64

JAKOPUS KRAUT, PRVOSPOMENUTI / ILIJA BAKIĆ – 74

ESEJI

FANTASTIKA NOVOG SVETA / DINA HRECAK – 85

CENA PRODUŽETKA ŽIVOTA: MITOLOŠKE FANTAZIJE I PSIHOLOGIJA U ROMANU *NOVENDIALIJA* UKRAJINSKE KNJIŽEVNICE
MARINE SOKOLJAN / DEJAN AJDAČIĆ – 94

DVOBOJ SA DVOJNIKOM – SUKOB SA DRUGIM „JA” KOD HOFMANA, POA I DOSTOJEVSKOG / MIHAJLO DASUKIDIS – 105

O OBIČNIM I NEOBIČNIM ČUDIMA U SRPSKOJ SREDNJOVEKOVNOJ KNJIŽEVNOSTI / NATAŠA POLOVINA – 117

PODZEMNI SVET U TOLKINOVOM LEGENDARIJUMU – KATABAZA I EUKATASTROFA / MARKO S. VASIĆ – 128

INTERVJUI

PREDRAG LIČINA – INTERVJU POVODOM KNJIGE *BLJUŽGA U PODNE* – LEPŠE JE SA FANTASTIKOM /

RAZGOVARAO ĐORĐE BAJIĆ – 141

INTERVJU SA GALEBOM NIKAČEVIĆEM – NIJEDNA PROZA NE PRUŽA TAKO OBIMAN, TEMELJAN I OTVOREN PRISTUP
MOGUĆIM SCENARIJIMA NA VEČITA PITANJA UNIVERZUMA, KAO FANTASTIKA / RAZGOVARAO DRAGOLJUB IGROŠANAC – 148

STRIP

MEBIJUS: VRISAK U TAMI / NIKOLA DRAGOMIROVIĆ – 155

PRIKAZI

DVOJICA IZ OVE ZVEZDANE GRUPE EVROPSKIH PISACA ZAVREĐUJU NOBELOVU NAGRADU – ZORAN ŽIVKOVIĆ, *BELA SOBA* (KADMUS PRES, IGAN, 2021) / MAJKL DIRDA – 165

SUBVERZIJA U PROPALOM DRUŠTVU BLAGOSTANJA – PIA LEINO, *NEBESA* (KONTRAST, BEOGRAD, 2021) / ILIJA BAKIĆ – 168
UZBUĐLJIVA EKSPEDICIJA U (NE)POZNATO ILI KAD GLIŠIĆ LOVI TRBOSEKA U LONDONU – GORAN SKROBONJA I IVAN NEŠIĆ,
FIRENTINSKI DUBLET (LAGUNA, BEOGRAD, 2020, 2021) / ILIJA BAKIĆ – 171

SUDAR LJUDSKOG I BEZVREMENOG UŽASA – DEJAN OGNJANOVIĆ, *PROKLETIJE* (GHOUL PRESS/SVEN, NIŠKA BANJA, 2021)
/ ILIJA BAKIĆ – 174

U SUSRET NEMINOVNOJ APOKALIPSI – DARKO TUŠEVLJAKOVIĆ, *UZVIŠENOST* (LAGUNA, BEOGRAD, 2021) /
ILIJA BAKIĆ – 177

NADZEMNO LUDILO I PODZEMNI PAKAO ILI BOJNO POLJE DRUŠTVENA MREŽA – JOVAN RISTIĆ, *POPLAVLJENI UM* (LAGUNA,
BEOGRAD 2021) / ILIJA BAKIĆ – 180

ANDROIDI I HUMANI IDENTITET – UGLJEŠA ŠAJTINAC, *BIĆE JEDNOM* (PČELICA, ČAČAK, 2020) / DRAGOLJUB PERIĆ – 183
ISTORIJSKE NEDAĆE MEĐU SENKAMA ONOSTRANOG – MLADEN MILOSAVLJEVIĆ, *JEZAVA* (BEDEM KNJIGE, BEOGRAD, 2020) /
FILIP ROGOVIĆ – 189

FANATIČNA POSVEĆENOST NATPRIRODNOM – STEFAN GRABINJSKI, *MRAČNI PREDELI* (ORFELIN, NOVI SAD, 2020) /
FILIP ROGOVIĆ – 193

REČ UREDNIKA

Dragoljub Igrošanac & Mladen Jakovljević

Ovo izdanje naše godišnje publikacije posvetili smo Arturu Č. Klarku, jednom od najznačajnijih pisaca naučne fantastike, vizionaru i futuristi, čoveku koji je svojim delima, upečatljivo i nezaboravno, prikazao lepotu prožimanja mašte, kreativnosti, obrazovanja, naučnog promišljanja, tehnološkog i sveukupnog napretka čovečanstva.

Geostacionarna orbita o kojoj je Klark pisao još davne 1945. godine, a koja se ponekad naziva i Klarkovom orbitom, samo je jedan od primera vizionarskog pogleda u tadašnju budućnost, a našu sadašnjost. Daleko od toga da bez Klarka ne bi bilo satelita i mobilnih telefona, o kojima je pisao mnogo pre nego što su ovi korenito promenili naše živote i svet u kojem živimo, ali sposobnost da vidi takve izume i takve promene i puteve kojima se ljudski rod kreće, kao i one kojima će (možda) tek ići, Artura Klarka čini jednim od najvećih vizionara. Takve vizije utkao je u svoja naučnofantastična dela, a jedan od najpoznatijih primera svakako je roman *Rajski vodoskoci* iz 1979. godine, u kojem je opisao izgradnju svemirskog lifta, složene konstrukcije koja se uzdiže sa Zemlje i doseže do geostacionarnog satelita, u budućnosti u kojoj bi upotreba ovakvih liftova potisnula rakete iz upotrebe.

Tematski blok o Klarku donosi nekoliko tekstova o ovoj i drugim ostvarenim i (još uvek) neostvarenim Klarkovim književnim vizijama. U prilogu koji smo dobili ljubaznošću Bi-Bi-Sija, Hefziba Anderson piše o nekim izumima opisanim u Klarkovim delima mnogo pre nego što su postali deo svakodnevice i koji nisu rezultat predviđanja, kako je to i sam Klark komentarisao, nego ekstrapolacije. Upravo nju autorka smatra sposobnošću zamišljanja koja bi, kada bismo je svi imali, našu svakodnevnicu možda učinila sličnijom budućnosti o kojoj je Klark sanjao. Zahvaljujući saglasnosti autora Martina Andersona, kao i Rosa Dosona, sa čijeg je sajta preuzet njegov tekst, ovaj blok sadrži i pregled nekih od najznačajnijih ideja, uključujući komunikacione satelite, telemedicinu, pretraživače, digitalnu pornografiju, targetirano reklamiranje i druge značajne, pa i ekscentrične koncepte, koje je u svojim delima predstavio Artur Klark.

Prethodna i ova godina donose nam i nova izdanja Klarkovih *Odiseja*, uključujući *2001: Odiseja u svemiru* iz 1968. godine, delo koje je nastalo paralelno sa istoimenim kulturnim Kjubrikovim ostvarenjem sedme umetnosti. Knjiga je prvi put prevedena na srpski jezik i objavljena pod naslovom *Odiseja u svemiru 2001* davne 1975. godine zahvaljujući Zoranu Živkoviću. Upravo ovaj srpski pisac svetskog formata, urednik, prevodilac, teoretičar i izdavač, potpisuje esej o motivu utopije u romanu Artura Klarka *Kraj detinjstva*.

Inspiraciju za film i knjigu *2001: Odiseja u svemiru* nalazimo u priči „Stražar“ („The Sentinel“) o misterioznom objektu na Mesecu, koju je za jedan Bi-Bi-Sijev konkurs Artur Klark napisao 1948. godine, a prvi put objavio tri godine kasnije. Priča je doživela niz izdanja na engleskom jeziku, a na prostoru bivše Jugoslavije objavljeno je najmanje šest različitih prevoda, od čega čak dva 1969, u godini kada je čovek prvi put kročio na Zemljin prirodni satelit. O prevodima, izdanjima i okolnostima u kojima je ova naučnofantastična priča objavljena na našem govornom području piše Miodrag Milovanović, posvećeni hroničar srpske i ex-Yu fantastike.

Prozni segment donosi četiri priče. „Što je izgubljeno“ Mirjane Novaković izuzetan je primer spoja SF-a i društvenog komentara, dok nas naredne tri vode u senovita područja začudnog i čudesnog, od neobjašnjivog prožimanja praiskonskih sila i ljudskog delanja u „Igri vešanja“ Helen Maršal (prev. Milena Dasukidis), preko borhesovski mističnog „Jakopusa Krauta“ Ilije Bakića, do magično zavodljivog i simbolima premreženog iskoraka u prošlost u priči „Svjetlost i smrt“ Adrijana Sarajlije.

Esejistički blok otvara tekst „Fantastika Novog sveta“, u kojem Dina Hrecak, uz osvrt na klasike američkog žanra, dijagnostikuje odjeke i odraze koje su u književnosti pronašle dinamične promene na severnoameričkom kontinentu. U prilogu o romanu *Novendialija* ukrajinske autorke Marine Sokoljan, Dejan Ajdačić analizira autorkin mitološki sistem i kreativno domišljanje predsmrtnih stanja i životnih motivacija. Nataša Polovina u prilogu „O običnim i neobičnim čudima u srpskoj srednjovekovnoj književnosti“ piše o promišljanju čuda, elementima fantastičnog i njegovim granicama u srednjovekovnoj književnosti u kojoj autori, uprkos ustaljenim obrascima, ispoljavaju individualni stil i originalnost. U tekstu naslovljenom „Podzemni svet u Tolkinovom legendarijumu“ Marko Vasić čitaocima predočava koncept donjeg sveta, smrtnosti i besmrtnosti, reinkarnacije, katabaze i posledične eukatastrofe i diskatastrofe u stvaralaštvu jednog od najznačajnijih pisaca fantazijske književnosti. Uz navedene, esejistički blok sadrži i

tekst „Dvoboj sa dvojnikom“, u kojem nas Mihajlo Dasukidis uvodi u mračna područja dvostrukog „ja“ u delima američkog pisca, urednika i kritičara Edgara Alana Poa, nemačkog romantičara E. T. A. Hofmana i jednog od najuticajnijih ruskih pisaca, Fjodora Dostojevskog. Ovaj rad inicijalno je napisan na engleskom jeziku, a na srpski ga je prevela Milena Dasukidis, koja je zaslužna i za prevod priče Helen Maršal. Kao veliki ljubitelji fantastike, Milena i Mihajlo Dasukidis su pokrenuli izdavački projekat „Gavran“, koji je do sada iznedrio nekoliko vrhunskih prevoda klasičnih dela gotske proze.

O značaju fantastike u ovom broju razgovarali smo sa poznatim rediteljem i piscem Predragom Ličinom, autorom filma *Posljednji Srbin u Hrvatskoj* i zbirki priča *Bljuzga u praskozorje* i *Bljuzga u podne* u kojima se fantastika, horor i komedija preplicu sa dnevno-političkim apsurdima društava Balkana. Naš drugi sagovornik je autor brojnih dokumentarnih emisija, nekadašnji MTV-jev voditelj, a sada autor i voditelj izuzetno gledanog podkasta „Agelast“, Galeb Nikačević, koji otkriva šta za njega predstavlja književna fantastika i koliko su mu u formativnom dobu značila dela Artura Klarka i Filipa K. Dika.

Segment posvećen stripu donosi još jedan izvanredan tekst našeg stalnog saradnika Nikole Dragomirovića, „Mebijus: Vrisak u tami“, u kome opisuje stvaralački put genijalnog strip autora Žana Žiroa i njegov nemerljiv uticaj ne samo na svet devete umetnosti već i na polje filma i pop kulture uopšte.

U delu *Književne fantastike* tradicionalno rezervisanom za prikaze najznačajnijih dela koja su se proteklih godina pojavila na srpskoj izdavačkoj sceni, prenosimo tekst književnog kritičara Vašington posta, Majkla Dirde, o novom romanu Žorana Živkovića *Bela soba*, Ilija Bakić piše o romanima *Prokletije* Dejana Ognjanovića, *Nebesa* finske autorke Pie Leino, *Firentinski dublet* Gorana Skrobonje i Ivana Nešića, *Uzvišenost* Darka Tuševljakovića i *Potopljeni um* Jovana Ristića, Dragoljub Perić o naučnofantastičnom romanu za mlade *Biće jednom* Uglješe Šajtinca, a Filip Rogović o romanima *Jezava* Mladena Milosavljevića i *Mračni predeli* poljskog pisca Stefana Grabinjskog.

Ovu uvodnu reč zatvorićemo jednim podatkom koji zavređuje punu pažnju srpske književne javnosti, a naročito poštovalaca fantastične književnosti. Rad Dejana Ognjanovića „Tri paradigme horora“ ("The Three Paradigms of Horror"), objavljen na srpskom u časopisu *Etnoantropološki problemi*, a zatim na engleskom u časopisu *Vastarien*, nominovan je za najprestižniju nagradu u oblasti horor književnosti „Brem Stoker“, koja je gotovo isključivo rezervisana za američke autore. Nadamo se da Ognjanovićev uspeh neće ostati upamćen samo kao izolovan slučaj, već da će u godinama koje su pred nama biti još mnogo sličnih uspeha naših autora na međunarodnom planu.

TEMAT

SVEMIR, BUDUĆNOST I ARTUR KLARK: KNJIŽEVNA DELA KOJA SU PREDVIDELA PUTOVANJA U KOSMOS

Hefziba Anderson

Obistinilo se mnogo toga što je o budućnosti, kao naučnik, predvideo Artur Č. Klark. Ali njegovo najvažnije zaveštanje ipak ostaju izuzetno maštovite naučnofantastične knjige.

Artur Č. Klark nikad nije bio sramežljiv kad su u pitanju njegova vlastita dostignuća. Sopstvenu radnu sobu zvao je „ego komorom“, i kupio je englesku vilu da bi u nju smestio sve arhive, koje je zvao „Klarkivama“. A opet, kad je u pitanju zamišljanje budućnosti, tvrdoglavo je odbijao da preuzme zasluge za bilo kakva predviđanja. Internet, 3D štampači, imejl: možda ih jeste opisao mnogo pre nego što su izumljeni, ali to nisu bila predviđanja. Bila su to, insistirao je on, ekstrapolacije.

Bez obzira na terminologiju, Klark je verovatno više od bilo kog drugog književnog autora posle H. Dž. Velsa i Žila Verna katapultirao vlastiti um u budućnost, povevši na taj put sa sobom i ogromno, globalno čitateljstvo. Kao naučni pisac, osmislio je „lični primopredajnik“, dovoljno mali da se može nositi, koji bi omogućio kontakt sa svima na svetu i istovremeno imao globalni pozicioni sistem, zbog čega bi mogućnost da se zaluta bila stvar prošlosti. Istoimeni esej napisan je 1959. godine i praktično je opisao mobilni telefon. Samo pet godina kasnije, u intervjuu za Bi-Bi-Sijevu emisiju *Horizont*, govorio je o telekomunikacijama, čak i o telemedicini. U drugim prilikama, predvideo je sve od onlajn bankarstva do višekratnih svemirskih letilica i „milenijumske bube“.

Pa ipak, više od decenije nakon smrti, najviše je ostao upamćen kao autor naučne fantastike; a njegovo najznačajnije prozno delo je 2001: *Odiseja u svemiru*. Ideja je nastala na osnovu „Stražara“, pripovetke

napisane za Bi-Bi-Sijev konkurs 1948. godine. Nije pobedila, ali su 1964. godine on i Stenli Kjubrik odlučili da je paralelno prerade u roman i scenario za film, koji će kasnije postati najveći film o svemiru svih vremena. Ujedno je predvideo ajped, kompjuterski softver koji čita sa usana i svemirske stanice. Ima toga još, naravno, i nije sve ispalo tačno – makar ne još. Svemirski turizam? Polako stižemo tamo. Privremeno zaustavljanje životnih funkcija? Recimo samo da je sve to još uvek u eksperimentalnoj fazi.

Pred kraj života, Klark je navodio 2001. kao jedno od najznačajnijih ličnih dostignuća. Sudeći po proročkoj snazi, daleko od toga da je u pitanju jedinstveni slučaj među njegovim brojnim proznim delima. Na primer, u prvom romanu, *Preludijum za svemir* iz 1947, tačno je predvideo godinu prvog lansiranja rakete na Mesec 1959. godine. A dugi spisak inventivnih uređaja, naprava i ideja koji se pojavljuju na stranicama njegovih romana i kratkih priča počinje sa „automobilima sa automatskom kontrolom“ (mi ih zovemo „bez vozača“), a preko čitave abecede stižemo do „nulte gravitacije“ – izraza, ako ne i koncepta, koji je skovao sam Klark.

Rođen 1917. godine kao sin farmera iz Somerseta, došao je na svet u kom su sonar, ukrštene reči i grudnjaci bili relativno novi izumi. Dečastvo su mu obeležili naučnofantastični časopisi, posmatranje zvezda (sačinio je vlastiti teleskop od kartona) i fosila, izvor fascinacije od trenutka kad mu je otac poklonio karticu iz kutije cigareta sa slikom dinosaurusu. Imao je kristalni radio-prijemnik, a njegova majka, upravnica lokalne pošte, naučila ga je kako da kuca poruke Morzeovom azbukom.

Nikada nije izgubio akcenat zapadne Engleske, ali je zato sa 13 godina izgubio oca. U vreme kad je, nekoliko godina kasnije, završio školu, novca koji je mogao da se iskoristi za njegov odlazak na fakultet više nije bilo. Umesto toga, 1936. godine završio je u Londonu, gde je radio kao državni službenik. Tada je već bio zvanični član Britanskog interplanetarnog društva, grupe fascinirane idejom o putovanju svemirom mnogo pre nego što se takvo putovanje činilo mogućim. Pisao je za njihov bilten i slao kratke priče u fanzine.

Po izbijanju Drugog svetskog rata, javio se kao dobrovoljac u RAF i postao jedan od prvih stručnjaka za radarsku tehnologiju. Taj rad je 1945. doveo do članka u časopisu *Vajerles vorld (Wireles World)*, u kom je vazduhoplovni poručnik Klark demonstrirao mogućnost pronalaženja orbite, nekih 23.000 milja od Zemlje, koja bi omogućila da satelit ostane u mestu i odašilje radijske i televizijske signale. Sateliti danas zaista kruže onim što se naziva Klarkovom orbitom.

Posle rata, stipendija za Kraljevski koledž u Londonu omogućila mu je da stekne diplomu iz matematike i fizike. Pedesetih godina dvadesetog veka, objavljivao je i prozu i publicistiku, i osvajao nagrade pride. Biće slavan više od pola veka, tražeći savete naučne zajednice i provodeći čitave dane u korespondenciji sa ljudima iz svih krajeva sveta. U kasnijim godinama, delovao je kao relikvija iz davnih vremena, živeći život oslobođen poreza u Šri Lanki, sa osobljem sačinjenim od ličnih sobara i slugu.

Budućnost je fantastična

Da sve bude zanimljivije, njegova vizija budućnosti jedva da je nešto ostarila. Dobro, neka njegova predviđanja i dalje deluju nemoguće daleko. Na primer, život u Šri Lanki inspirisao je roman iz 1979. godine, *Rajski vodokoci*, u kom se pojavljuje „svemirski lift“, transportni sistem sa planete u svemir koji bi nas lišio potrebe za putovanjem raketama. Te ljudske kolonije na Marsu i Veneri značajno kasne (od nas, ljudi, očekivalo se da kročimo na obe do 1980. godine), a još tražimo ključ koji je trebalo do kraja da nam rastumači jezik kitova i delfina do 1970.

Kao pisca upućenog na radni sto, a kasnije vezanog za invalidska kolica zbog postpolio sindroma, u značajnoj meri su ga privlačila putovanja. Sanjao je o teleportaciji godinama pre *Zvezdanih staza* – kojima je, štaviše, bio inspiracija. Predvideo je (propali) projekat Hotol iz osamdesetih, zamisao o svemirskom avionu koji bi mogao da stigne od Engleske do Australije za 48 minuta i opšte uzev mnogo uspešnija sletanja u okviru Apolo programa na Mesec. Zamislio je i mašine koje će prenositi ogromne toware na vazдушnim jastucima, a kasnije je kupio i vlastiti hoverkraft.

„Mislio sam da će hoverkraft postati stvarno bitan. Čak sam i kupio jedan. To je bila greška. Hoverkraft je divan na ledu i sjajan je u vojne svrhe, ali nije postao onoliko rasprostranjen kao što sam mislio da će biti“, izjavio je jednom za *Dejli telegraf*.

Kako mu je, dakle, to polazilo za rukom? Kao što je objasnio u epizodi *Horizonta* 1964. godine: „Predviđanje budućnosti je obeshrabrujuće i rizično zanimanje.“ Ako predviđanje zvuči iole razumno, dodao je, tehnološki napredak će ga zasigurno učiniti „smešno konzervativnim“. Ali ako, nekim čudom, osoba uspe da opiše budućnost tačno onako kako će ona izgledati, „njena predviđanja zvučće toliko apsurdno i preterano da će biti izložena podsmehu i poruzi“.

Iako se mnoge još uvek mogu činiti zavidno neumerenim, Klar-kove vlastite „ekstrapolacije“ uglavnom bi uzemljile ono fantastično

svakodnevnim detaljima. U predviđanju međuzvezdanih putovanja koja bi išla mnogo dalje od našeg Sunčevog sistema, na primer, obratio je pažnju na detalje kao što su troškovi hrane i zabave tokom leta. To je način razmišljanja koji je verovatno bio motivisan njegovom nemogućnošću da bude bilo šta drugo sem potpuno posvećen svemu onome što ga zanima.

Na samom početku karijere, delio je stan na londonskom Grej In Roudu sa kolegama piscima naučne fantastike, koji su mu nadenuli nadimak Ego, zbog sklonosti da se isključi iz svega što bi moglo da mu odvрати pažnju. Kad je postao dovoljno veliko ime da ga intervjuišu, slao je novinare kući natovarene studijama. I dok bi neko drugi počeo da se bavi ronjenjem samo iz hobija, Klark je postao toliko opsednut njime da se preselio na Šri Lanku, gde je otkrio drevne podvodne ruševine, vodio kampanje za zaštitu koralnih grebena i otvorio školu ronjenja.

Od ranog detinjstva, potpuno se posvetio i svom žanru. Kao što je napisao u još uvek fascinantnoj zbirci eseja *Profili budućnosti* (objavljenih u knjiškom obliku 1962. godine): „Činjenice o budućnosti teško mogu da zamisle *ab initio* oni koji nisu upoznati sa fantazijama iz prošlosti.”

I to nas dovodi do onoga što je zasigurno prava tajna skrivena iza Klarkove neverovatne moći vizionara svemirskog doba: njegove mašte. U tom pogledu, iako je ozbiljnija predviđanja sačuvao za naučne tekstove, njegova naučna fantastika bila je apsolutno ključna za taj proces. Omogućila je njegovom umu da ode mnogo dalje od svega onoga što je delovalo neposredno moguće.

Jednom je izjavio da bi, iako bi manje od jedan odsto čitalaca naučne fantastike bili pouzdani proroci, maltene sto odsto pouzdanih proroka bili dobri čitaoci – ili pisci – naučne fantastike. Kao što je rekao 1962. godine: „Jedna stvar u vezi sa budućnošću u koju možemo biti apsolutno sigurni jeste to da će biti krajnje fantastična.”

To je često citirana rečenica, ali nije zgoreg ponoviti je, ako ni zbog čega drugog, onda zato što je Klark upotrebio reč „fantastično” ne toliko da bi dočarao začudnost svega što nas čeka koliko njegovu imaginativnu prirodu.

Ko zna – kad bismo svi stekli Klarkovu sposobnost zamišljanja, možda bi naši svakodnevni životi još više ličili na budućnost o kojoj je sanjao.

Preuzeto sa:

<https://www.bbc.com/culture/article/20190621-the-man-who-created-our-vision-of-space>

O AUTORKI

Hefziba Anderson diplomirala je englesku književnost na Univerzitetu Kembridž i od tada se bavi novinarstvom. Bila je urednica rubrike posvećene fikciji u *Dejli mejlu* do 2007. i pet godina pisala o debitantskoj prozi za *Obzerver*. Danas sarađuje sa nekoliko britanskih i međunarodnih medija, uključujući *Vog*, *Blumberg njuz* i *Bi-Bi-Si Radio Fajv Lajv*; radi kao kritičarka i radijska voditeljka, i piše novinske tekstove.

EKSCENTRIČNA I UTICAJNA PREDVIĐANJA ARTURA Č. KLARKA: NAJVEĆI POGOCI I PROMAŠAJI

Martin Anderson

Prevod: Nikola Matić

U trenutku u kome je čuveni režiser Stenli Kjubrik izabrao Artura Č. Klarka među ostalim svojim savremenikima, poput Roberta Hajnlajna i A. E. van Vogta, da s njime sarađuje na revolucionarnom filmu *2001: Odiseja u svemiru*, engleski pisac naučne fantastike već je bio možda najuticajniji futurista XX veka. Sigurno je bio najpoznatiji.

Klark je preko šezdeset godina stvarao „tvrde“ naučnofantastične romane i kratke priče u kojima je plodna spekulativna mašta bila uravnotežena sa karakterističnom naučnom rigoroznošću. Dela su mu bila potkrepljena obrazovanjem iz matematike i fizike i obogaćena profesionalnom povezanošću sa telekomunikacionom i astronautičkom industrijom njegovog doba.

Kulturni uticaj *Odiseje* će fiksirati njegovu poziciju dežurnog autoriteta za budućnost sve do njegove smrti 2008. godine. Međutim, njegova proročanstva bila su produkti optimističnijih vremena – što je možda razlog zašto i dalje privlače pažnju.

On nikada nije oklevao da spekulise i zamašna količina njegovih predviđanja uključivala je i neke pažnje vredne ekscentričnosti, kao što ćemo uskoro videti.

1. Komunikacioni sateliti

Pre nego što je, počev od 1946, dve godine bio predsednik Britanskog interplanetarnog društva, Klark je u *Vajerles vorldu* objavio čuveni

esej u kome je predložio mogućnost upotrebe nacističke V-2 raketne tehnologije kako bi se u geostacionarnu orbitu oko Zemlje postavili sateliti i time stvorila globalna relejna mreža.

„Veštački satelit“ na tačnoj udaljenosti od Zemlje načiniće jedan obrt svaka 24 sata, tj. ostaće stacionaran iznad istog mesta i biti u optičkom dometu skoro polovine Zemljine površine. Tri repetitorske stanice, postavljene na udaljenosti od 120 stepeni na tačnoj orbiti, celoj planeti pružale bi pokrivenost za TV i mikrotalasne signale.

Nakon pisma *Vajerles vorldu*, Klark je bio opštepriznat kao tvorac ideje o geosinhronom satelitu, koji je sada zvanično bio u „Klarkovoj orbiti“. Kasnije je pisac skromno opisao svoju inspiraciju za geostacionarnu orbitu kao „jedinu originalnu ideju u mom životu“.

Međutim, taj koncept je izgrađen na osnovima ranijih proračuna i teorema ruskog naučnika i matematičara Konstantina Ciolkovskog. Ciolkovski je, kao Klark, bio naučnik kome je strast bilo i pisanje vizionarne naučne fantastike. On je bio prvi koji je izračunao brzinu od osam kilometara u sekundi koja je neophodna da bi se pobeglo iz Zemljine orbite. Takođe je predvideo da će za to verovatno biti potrebne višefazne rakete-pojačivači, što i Klark opisuje u svom pismu iz 1945. godine.

2. Hirurški zahvati na daljinu

U svom romanu iz 1975. godine, *Matica Zemlja*, Klark opisuje koliko ozbiljan problem može biti kada je veza sa mrežom nepouzdana ili „laguje“ u slučaju da su podaci koji kasne pokreti hirurgovih ruku, koje kontrolišu robota koji obavlja operaciju:

„Ali Havaji se nalaze gotovo tačno s druge strane sveta – što znači da morate da radite preko dva komunikaciona satelita. Za potrebe telehirurgije, ovaj vremenski razmak može da bude kritičan.“ I na Zemlji, dakle, pomisli Dankan, sporost radio-signala može da stvori neprilike. Zakašnjenje od pola sekunde zanemarljivo je u razgovoru; ali kada se javi između hirurgovog oka i ruke, moglo bi da bude fatalno.

U ovom romanu, Klark je razvio predviđanje koje je 1964. godine izneo javno:

Savršeno sam ozbiljan kada predviđam da ćemo jednoga dana možda imati neurohirurge u Edinburgu koji operišu pacijente na Novom Zelandu.

Pisac je bio potpuno u pravu kada je predvideo da će problemi sa mrežama sputavati napredak hirurgije na daljinu. Procenjeno je da latentnost mrežne veze za telehirurgiju ne sme biti veća od jedne milisekunde – što je veoma ambiciozan cilj, čak i za nove 5G mreže i za posebne metode kompresije kako bi se odašiljali haptički podaci (povratne informacije za hirurga zasnovane na dodiru).

U februaru 2015. godine eksperimentalnu kardiološku teleoperaciju remetili su baš takvi problemi u komunikaciji, uključujući i loš kvalitet glasa između tima na lokaciji pacijenta i udaljenog hirurga, kao i slaba pokretljivost hirurškog robota. Detalji o incidentu izbili su na videlo posle interne istrage koja je sprovedena u novembru 2018. godine.

Mogućnost hirurških zahvata na daljinu je interesovala NASU još od 1970-ih, zbog mogućnosti sanacije ozbiljnih povreda na astronautskim misijama na kojima nema prisustva lekara. Ranih osamdesetih su se javili prvi konkretni predlozi, koji su kulminirali trenutnim nastojanjima da se razviju robotske hirurške tehnologije za potencijalne letove sa ljudskom posadom na Mars.

Prvi hirurški zahvat koji je uključivao robota desio se preko dvadeset godina nakon Klarkovog prvobitnog predskazanja, kada je PUMA 560 C ubacio iglu u pacijentov mozak kako bi se izvršila biopsija.

Godine 2001, medicinski tim iz Kvebeka razvio je pionirske tehnike za odstranjivanje žučne kese na daljinu: hirurg iz Njujorka operisao je pacijenta u Francuskoj. Poduhvat je nazvan „Operacija Lindberg“, u čast transatlantskog leta koji je 1927. izveo Čarls Lindberg.

3. Internet

U intervjuu za australijsku TV mrežu 1974. godine, Klarka je reporter pitao kako će svet *Odiseje 2001.* izgledati njegovom sinu kada doživi 2001. godinu.

On će u svojoj kući imati konzolu preko koje će moći da razgovara sa svojim predusretljivim lokalnim kompjuterom i dobije sve informacije koje su mu potrebne u svakodnevnom životu: svoje izvode iz banke, svoje rezervacije pozorišnih karata... sve podatke koji su vam potrebni u kompleksnom modernom društvu.

To će se odigravati u kompaktnoj formi i u samom njegovom domu. Imaće televizijski ekran i tastaturu i pričaće s kompjuterom i od njega dobijati informacije. On će to uzimati zdravo za gotovo, koliko mi sada telefon.

Na konferenciji za štampu na MIT-ju, dve godine kasnije, Klark je elaborirao svoje viđenje te interaktivne tehnologije koja će omogućiti imejl i druge oblike slanja poruka koji su nama sada poznati.

Biće to TV ekran visoke rezolucije i tastatura nalik na onu na pisačkoj mašini, i tim putem ćete moći da razmenjujete bilo koji tip informacija, šalžete poruke svojim prijateljima.

Oni će moći da sačekaju i da, kada se probude, vide koje su im poruke stigle tokom noći.

Dvanaest godina ranije, ta vizija umreženog društva već je imala oblik u Klarkovom umu. U intervjuu za emisiju „Horajzon“ na Bi-Bi-Siju, 1964. godine, Klark je rekao:

Komunikacioni sateliti će stvarnim učiniti svet u kome ćemo mi, gde god da smo, moći da u trenutku uspostavimo kontakt jedni s drugima. Na taj način, moći ćemo da kontaktiramo svoje prijatelje bilo gde na Zemlji, čak iako ne znamo njihovu tačnu fizičku lokaciju. U tom dobu, koje je možda samo pedeset godina udaljeno od sadašnjeg trenutka, biće moguće da čovek obavlja svoj posao sa Tahitija ili Balijsa jednako kao što bi to činio iz Londona.

U *Matici Zemlji* pojavljuje se naprava pod nazivom Konzola, terminal za ogromnu kolekciju uskladištenih informacija, koja raspolaže sopstvenim pretraživačem:

Sve biblioteke i muzeji koji su postojali od praiskona mogli su se pojaviti na ovom ekranu, kao i na milionima drugih koji su se nalazili širom lica Zemlje. Čak je i na najneosetljivije ljude zapanjujuće delovala pomisao da bi se i posle hiljadu ljudskih vekova provedenih uz Konzolu tek načelo znanje uskladišteno u memorijskim bankama, koje su utrostručene ležale u svojim međusobno veoma udaljenim skloništima, nesravnjivo pomnije čuvanih i nadziranih od sveg zlata.

4. Pretraživači

Klarkova jasnija predviđanja o tome kako će se u budućnosti locirati informacije pokazala su se daleko tačnijim od onih koje su iznosili njegovi savremenici. Na konferenciji održanoj 1976. godine na MIT-ju, Klark je opisao kako zamišlja buduće postupke dobavljanja informacija:

Moći ćete da kroz Konzolu sebi prizovete sve informacije koje želite: avionske letove, cenu stvari u supermarketu, knjige koje ste oduvek želeli da pročitate...

Vesti, selektivno; moći ćete da kažete [mašini] „zainteresovan sam za takve i takve članke, sport, politika itd.“ i mašina će otići u glavnu centralnu biblioteku da vam donese sve to, selektivno – baš ono što želite; ne sve smeće koje morate da uzmete kada kupite kilo ili kilo i po drvne kaše, kakve su dnevne novine.

Iako Klarkova vizija ne uključuje onu vrstu kursorskog uređaja koji je u to vreme bio u fazi prototipa u Istraživačkom centru Palo Alto, ona je izvanredno tačno viđenje moderne pretrage preko laptopa, izneto u dobu u kome su Holeritove kartice imale još deceniju života.

5. Spam i personalizovano usmeravanje reklama

U jednom trenutku, u *Matici Zemlji*, korisnik Konzole primi jedan od najranijih primera spam komunikacije zasnovane na istraživanju podataka:

Okolo operišu neki dosta pametni preduzetnici, koji iz svemira vrebaju nevine. Juče sam sâm prolazio kroz ponudu persijskih tepiha – antikvitetskih, ne replika – pitajući se da li ću možda moći da priuštim da jedan od manjih odnesem Marisi. (Neću.) Jutros me je dočekala poruka – adresirana na mene lično, sa ispravnim brojem sobe – od preprodavca iz Teherana, koji mi je svoju robu nudio s posebnim popustom. On je verovatno bio sasvim legitiman trgovac i nudio je par tepiha po stvarno bagatelnim cenama – ali, kako je znao? Mislio sam da su pretrage preko Konzole bile sasvim privatne. Ali, možda se to ne odnosi na neke komercijalne servise. U svakom slučaju, nisam mu odgovorio.

Danas smo svi previše dobro upoznati sa jezivo preciznim reklamama koje su omogućile tehnologije za praćenje koje koriste istorijat naših internet poseta i pretraga da definišu naš demografski status i usmeravaju reklamne kampanje ka nama.

6. Tablet računari i interfejs

Tablet uređaj manje forme je već je predskazan u više naučnofantastičnih dela raznih formata, od 1950-ih nadalje, a najpoznatiji je onaj u TV seriji *Zvezdane Staze*, koja je razvijana u isto vreme kao i *Odiseja u svemiru*. PADD-om (Personal Access Display Device – Displej uređaj za lični pristup) se u originalnom serijalu *Zvezdanih Staza* upravljalo preko olovke. Serijali iz 90-ih inspirisali su interfejs zasnovan na dodiru koji je koristio Eplov ajPed.

Međutim, njuzped iz *Odiseje u svemiru* razlikuje se od obe iteracije uređaja iz *Zvezdanih Staza* po tome što poseduje interfejs sa ikonica-
ma koji nam je danas poznat:

Bilo je mnogo stvari kojima bi se mogao zabaviti, sve i da samo sedi i čita. Kada bi ga premorili zvanični izveštaji i memorandumi i zapisnici, uključio bi svoj osmoinčni tablet s vestima u brodsko informaciono kolo i skenirao najnovije izveštaje sa Zemlje. Priključivao bi se na vodeće svetske listove, jedan po jedan; znao je napamet šifre svih važnijih, i nije bilo potrebe da pregleda spisak dostupnih na zadnjoj strani kartice. Prebacujući se na kratkotrajnu memoriju jedinice prikaza, zadržao bi naslovnu stranicu dok bi brzo pretraživao naslove i beležio stavke koje ga zanimaju.

Svaka je imala svoju dvocifrenu oznaku; kada bi je ukucao, pravo-ugaonik veličine poštanske marke širio bi se dok ne bi ispunio ekran i dok se s njega nije moglo komotno čitati. Kad bi završio, vratio bi se na celu stranicu i izabrao novi predmet za detaljno ispitivanje.

7. Uspon digitalne i internet pornografije

U eseju koji je 1959. godine objavljen u *Sabranim pričama* Artura Č. Klarka, pisac opisuje svoj susret sa američkim direktorom televizijske mreže koji je uzbuđen mogućnostima koje će sateliti i nove komunikacione tehnologije imati na polju zabave za odrasle. Posle nekoliko sastanaka, Klarku je pokazao segment koji je predložen za emitovanje.

„Bože!“, rekao sam, kada sam uspeo da se delimično saberem.
„Da li ćete to da emitujete?“

Hartford se nasmejao.

„Veruj mi“, odgovorio je, „to nije ništa; samo jedina rolna koju mogu bezbedno da nosim okolo. Mi smo u svakom trenutku spremni da ih odbranimo na bazi istinske umetnosti, istorijskog značaja, religijske tolerancije – razmislili smo o svim uglovima pristupa. Ali, nije zapravo bitno; niko ne može da nas zaustavi. Po prvi put u istoriji, svaka forma cenzure potpuno je nemoguća. Prosto nema načina da se ona sprovodi; mušterija može da dobije ono što želi, direktno u svom domu. Zaključaš vrata, uključiš TV – prijatelji i porodica nikad neće ni saznati.“

U retkom depresivnom iskliznuću, Klark zaključuje da je njegov doprinos novim mrežnim komunikacijama možda „nesvesno izazvao lavinu koja će zbrisati veliki deo zapadne civilizacije“ i lamentira nad svojom povezanošću sa „celom tom poganom akcijom“.

Do 1999, tema digitalne pornografije direktno je ušla u Klarkova dela. U *Obaraču*, romanu o društvenom uticaju tehnologije koji je Klark napisao sa Majklom P. Kjub-Makdauelom, više puta se pominje presretanje signala koji nosi pornografiju.

U *Kolevci*, romanu koji je Klark 1988. napisao sa Džentrijem Lijem, pojavljuje se video-igra (koja se instalira pomoću nekoliko CD-ova) koja sadrži interaktivne scene seksa zasnovane na popularnim porno-zvezdama.

Neuspešno lansiranje: netačna predviđanja Artura Č. Klarka

Bilo bi pogrešno matematički analizirati stopu uspešnih Klarkovih predviđanja i pretpostaviti da je on nasumice gađao što šire polje u nadi da će barem ponegde biti u pravu. Većinu diskutabilnijih predviđanja izneo je pred kraj svoje karijere, kada je, naizgled, od svojih prognoziranja dobijao više lične zabave nego profesionalne koristi.

Ta kasnija i bizarnija predskazanja uključivala su: otkriće prvog ljudskog klona 2004; uspešno prispeće uzoraka tla s Marsa 2005; zatvaranje poslednjeg rudnika uglja 2006; uništenje sveg nuklearnog naoružanja 2008; ukidanje svih postojećih valuta 2016; kraj profesionalnog kriminala izazvan elektronskim nadziranjem 2009. (mada ovu mogućnost završorski sistemi razmatraju kao meru uštede); uspon veštačke inteligencije na „ljudski nivo“ 2020; klonirane dinosauruse 2023, i još mnoga druga neobuzdana spekulisanja.

Što se tiče njegovih pogrešnih predviđanja iz „zlatnog doba“ 1960-ih, najčešće se izdvajaju dva, a oba su posebni slučajevi:

Majmuni-sluge:

Klark je u specijalu emisije „Horajzon“, emitovanom 1964. godine, predvideo da će bioinženjering omogućiti stvaranje rase robova zasnovane na majmunima. Uz radosni smešak, pisac je rekao:

Sa našim trenutnim znanjem o životinjskoj psihologiji i genetici, zasigurno možemo da rešimo problem sa slugama pomoću carstva majmuna. Naravno, u nekom trenutku će naše super-šimpanze početi da formiraju sindikate i mi ćemo se ponovo vratiti tamo odakle smo krenuli.

Klark je u toj emisiji učestvovao godinu dana nakon što je izašao naučnofantastični roman Pjera Bula *La Planète des Singes* (*Planeta majmuna*), u kome je predstavljen izmišljeni svet na kome su majmuni dominantna inteligentna vrsta. Taj događaj je, čini se logično, Klarku dao građu za ovo neobično predviđanje.

Po knjizi je 1968. snimljen američki hit film *Planeta majmuna*, čiji kasniji nastavci vrlo blisko korespondiraju sa Klarkovim predviđanjem majmunskog ustanka.

Rad na daljinu

S druge strane, budućnost rada na daljinu za Klarka nije bilo šala; njegov interes da pomoću novih telekomunikacionih tehnologija zbliži svet bio je i ličan i vizionarski, i zalaganje za opštu tehnološku emancipaciju formiralo je pozadinu mnogih njegovih predviđanja.

Klarkovo predviđanje hirurgije na daljinu bilo je samo deo mnogo šire vizije kulture rada na daljinu koja će konačno odbaciti zagađene, centralizovane gradove koji su dominirali u poslednjih 150 godina:

[Ljudi] više neće odlaziti na centralnu lokaciju da bi radili – komuniciraće s njom na daljinu. Više neće morati da putuju radi posla – putovaće jedino radi zadovoljstva. Jedino se nadam da se, kada dođe taj dan i gradovi kakve znamo budu ukinuti, ceo svet neće pretvoriti u jedno džinovsko predgrađe.

Stvarna situacija podrazumeva da je, što su stabilnije i brže internet konekcije i druge tehnologije činile rad na daljinu mogućim, korporativni otpor prema tom trendu više rastao. Kompanije koje su nekada bile pioniri uspešnog rada na daljinu u poslednjih par godina promenile su svoju politiku, dok eksplozivni rast cena nekretnina u velikim gradovima ukazuje na to da će se gradovi kao takvi konsolidovati i rasti, a ne postati suvišna čvorišta u virtuelnom radnom prostoru.

S obzirom na to da je decentralizacija tako radikalna koncept, mogući razlozi za neostvarenu mogućnost rada na daljinu su mnogi: uticaj koji bi ona imala na mnoga ekonomska područja, od transporta do hotela, destabilizacija cena nekretnina u urbanim centrima koje su bile jemstvo oporavka od finansijske krize iz 2008, ili čak i prosto nepoverenje poslodavaca prema radniku koji se nalazi daleko.

Utopijsko stanovište

Klark je bio u svojim kasnim pedesetim i već je bio smatran za jednog od „Trojice velikana“, najuticajnijih pisaca Zlatnog doba naučne fantastike (zajedno sa Isakom Asimovim i Hajnlajnom), kada ga je njegova saradnja sa Kjubrikom lansirala na sam vrhunac njegove slave.

Aspiracioni ton njegovih proročanstava bio je podstaknut posleratnom kulturom koja je dovela do novih društvenih ugovora i opšteg prosperiteta širom sveta.

Čak su i tenzije Hladnog rata, u obliku Svemirske trke sada pokretale Klarkove snove.

Dok je svest o Vijetnamskom ratu počela da utiče na stvaranje nove kontrakulture i distopijskih trendova u naučnoj fantastici, Klark se držao svojih stavova. Njegovo stanovište o potencijalu tehnologije da promeni sudbinu čovečanstva nabolje ostaće nepromenjeno do kraja njegove karijere.

Ako neka od tih predviđanja (posebno ona u vezi sa radom na daljinu) nisu uzimala u obzir društveni i ekonomski otpor, ili slabljenje posleratnog progresivnog duha, to je razumljivo. Klarkova generacija izvela je svet iz tame i njegova dela su predstavljala prirodnu evoluciju emancipovanih utopija koje su zamišljali viktorijanski majstori poput H. Dž. Velsa. Jedno vreme su se te savršene vizije budućnosti čovečanstva činile kao prikladna, čak i verovatna nagrada za preživljene užase Drugog svetskog rata.

Njegova gledišta proisticala su iz posleratnog društva koje je, sasvim bukvalno, bilo na putu ka nebesima. Klark nije mogao da predvidi da će ekonomske prilike u 1970-im skratiti vek Apolo programa, niti da će interesovanje čovečanstva za istraživanje svemira opasti toliko drastično i za toliko dugo vremena.

S obzirom na to da se Klark veoma malo bavio distopijama, njegova naučnofantastična dela nisu bila primarno zamišljena kao signali za zabunu, već kao inspirativni odrazi društva. Sa tog stanovišta, moglo bi se tvrditi da ona nisu obavljala nikakvu drugu funkciju sem da zabave. Klark nesumnjivo jeste svojim proročanstvima često pristupao kao duhovitim marketinškim oružjima pre negoli kao ozbiljnim mapama budućnosti.

Pokušaji predviđanja budućnosti su obeshrabrujuće i opasno zanimanje, jer prorok po pravilu pada između dva tabora:

Ako njegova predviđanja zvuče iole razumno, možete biti sigurni da će za dvadeset, ili najviše pedeset godina, naučni i tehnološki napredak učiniti da zvuče suludo konzervativno.

S druge strane, ako bi prorok nekim čudom mogao da opiše budućnost tačno onako kako će se odigrati, njegova predviđanja zvučala bi tako apsurdno, tako preterano, da bi mu se svi smejali, a onda ga prezreli.

To se pokazalo kao istina više puta u prošlosti i bez sumnje će se još više pokazati kao istina u vekovima koji dolaze. Jedina stvar za koju

možemo da budemo sigurni u vezi sa budućnošću jeste da će ona biti apsolutno fantastična.

Stoga, ukoliko se ono što sada kažem čini apsolutno razumnim, doživeo sam potpuni neuspeh. Jedino ako se ono što vam govorim čini apsolutno neverovatnim, imam neke šanse da vizualizujem budućnost onakvom kakva će zaista biti.

Preuzeto sa:

<https://rossdawson.com/futurist/best-futurists-ever/arthur-c-clarke/> uz izričito odobrenje autora teksta Martina Andersona i vlasnika sajta Rosa Dosona.

O AUTORU

Martin Anderson je frilens novinar, pisac/urednik vesti i članaka, isključivo zaokupljen mašinskim učenjem, veštačkom inteligencijom, kompleksnim setovima podataka i drugim blisko povezanim temama. Svoju diplomu iz komunikacionih i audio-vizuelnih studija dobio je na londonskom Univerzitetu Metropoliten.

